

Eerste Wereldoorlog liet Esbeek onberoerd

door Jan van Helvoirt

Het is nu 90 jaar geleden dat in W.O. 1 de wapens werden neergelegd. Exact op 11 november 1918 om 11 uur zwegen de kanonnen aan het front. Na een lang stilzwijgen schijnt de belangstelling naar '14-18' alleen maar toe te nemen. Hoewel Nederland een neutrale positie innam werd in de grensdorpen toch wel de nodige voorzichtigheid betracht. Zo moest op de kerktoren van Beek en Esbeek een speciale vlag geplaatst worden, zodat de Nederlandse piloten gewaarschuwd werden dat de Belgische grens naderde. De nieuwe maatregel om uitbreiding van het paardenbestand tegen te gaan kwam slecht over. Verder viel de maatregel 'jachtverbod in de grensstreek' niet in goede aarde.

Langs de konijnen af

Het schieten aan de grens zou de Duitsers op het verkeerde been kunnen zetten! Boeren uit Beek en Esbeek klaagden al vrij snel dat *het wilden ongedierte* toenam. Op alle mogelijke manieren werd getracht de konijnenplaag de baas te blijven. Er werden vossen uitgezet die uiteindelijk de kippen op de boerderijen opaten. Het hele garnizoen van Lage Mierde ging strikken en klemmen zetten. Ook d.m.v. drijfjachten met netten werden konijnen gevangen, soms wel vijftig op een ochtend.

Coob de Kort poseert met zijn 'eerste fiets' in Esbeek tijdens W.O. 1 voor zijn herberg

Doordat de Duitsers aan de andere kant wel jaagden, werd het probleem nog groter. En dat zij niet op smokkelaars jaagden, daar werd niet over geklaagd! In het najaar van 1915 kreeg men in Esbeek van de gemeente toestemming om *schadelijk gedierte* af te schieten. De militaire bevelhebber kon voor korte tijd fretteer- en afschotvergunningen afgeven. De konijnenplaag nam toch toe. In de eerste vier maanden van 1916 werden meer dan 1500 konijnen opgeruimd. Er stond zelfs een premie op elk jong gevangen konijntje van maar liefst 2,5 cent! Wijlen Neliske Smolders van de Esbeekseweg kon zeer goed konijnen vangen: hij had er zijn beroep van gemaakt! Van minister Van Lynden had hij een vergunning voor de strop en van de Heidemij mocht hij klemmen zetten. Voor een konijn kreeg hij vijftien cent en de Heidemij verkocht die door aan een poelier. Zat er een haas in de strik dan moest je het pootje eraf snijden en het dier laten lopen. Volgens Smolders liep een haas op drie poten net zo hard!

Op 13 augustus 1914 werd hier een burgerwacht ingesteld omdat de hier gestationeerde marechaussees onder de wapenen geroepen werden. Dat zou gebeuren op 8 september 1914: algehele mobilisatie. De Beekse telefoniste had het er druk mee. Op 21 september 1914 vroeg zij een vergoeding vanwege buitengewone diensten tijdens de mobilisatie-bewegingen.

Later zou ze een gratificatie van f 50,- krijgen. Terwijl het Franse leger zijn infanterist, zijn 'poilu', de ijzervreter, de onverschrokken soldaat, voorzag van modern materieel als 'de fiets', reed Koob de Kort als eerste Esbekaar zijn rondjes op zijn velo. Spoedig gevolgd door 'zwartrijder' Frans van Loon, een klein Esbeeks boerke, die geen fietskaart had. Op weg naar Tilburg ging hij in Beek altijd te voet langs de kerk. Die ene keer dat hij dat niet deed werd hij betrapt en kreeg f 10,- boete. Bart Mol had later ook een fiets met het eigen gefantaseerde merk 'Trap je dood' erop. Die naam liet hij ook officieel op zijn fietskaart noteren.

Een oorlog op afstand

Al snel werd duidelijk dat Nederland totaal buiten de oorlog zou blijven. De soldaten die zich gingen vervelen werd het volgende probleem. In het Eindhovens Dagblad verscheen een waarschuwing: *het gevaar voor de zedelijkheid dreigt. Vooral op de posten langs de grenzen. Het is bekend dat de soldatenrok een soort van magnetische kracht uitoefent op het meisjeshart!* Meteen daarna op 26 januari 1915 kwam er een brief van de Commandant van het Veldleger om het houden van kermissen te verbieden!

Exploitant Janvier kon met zijn carroussel thuis rondjes blijven draaien. De aanvraag voor een vaste echte kermis in Esbeek was trouwens al in 1913 definitief afgewezen. De pastoor en enkele andere ingezetenen roerden toen nog met vaste hand de trom.

Terwijl honderdduizenden frontsoldaten zich ingroeven en in ware doodsverachting stelling namen in een waanzinnig militair treffen, vroeg de Esbeekse veldwachter A. Koolen om 'lotsverbetering'. Hij wilde f 20,- uit de distributiekas, f 20,- voor zijn rijwiel en een gratificatie van f 50,-. Voorheen had Esbeek overigens een tijdje een tweede veldwachter gekregen....wegens 'bepaalde woelingen' aldaar. Trouwens de veiligheid aan de kant van de grens in Esbeek liet in niets te wensen over: *het gansche grondgebied wordt dag en nacht doorkruist door politiemannen!* Van het echte oorlogsgeweld was in Esbeek niets te merken: de kanonnen op Ieper deden de Esbeekse bodem echt niet trillen.

Belgische vluchtelingen

Natuurlijk zijn er de vele geïnterneerde Belgische militairen en vluchtelingen, waarvan een enkele familie zelfs in Esbeek is blijven wonen. Familie Buijlinckx kwam uit Westmalle. De vader van Gust Snels moest als 17 jarige knaap ijlings Weelde ontvluchten. Louis zou onherroepelijk de kogel gekregen hebben vanwege zijn smokkel van soldatenbrieven over het Albertkanaal. Hij kwam terecht bij boer Bruurs in de Veldhoven.

De Utrecht kreeg het verzoek barakken te bouwen voor de militairen die zij te werk stelden. Bij een boerderij stonden nog barakken van de 'polderjongens'. Bij deze boerderij 'Barak' genaamd

werden wel vijftig Belgen geïnterneerd. De kinderen Toos en Piet Smolders bewaren nog de kist van een Belgische vluchteling uit 1914 met het calligrafisch opschrift: "Victor de Veuster".

In de periode september tot en met november 1914 kwamen zeer veel Belgische vluchtelingen de grens bij Esbeek over. Vaak waren al hun bezittingen vernield of verloren gegaan. Ook had een aantal hun hele gezin bij zich. Het waren voornamelijk sigarenmakers en landarbeiders. Verder ook nog: grondwerkers, wolspinners, schrijnwerkers, diamantwerkers en trambeambten. De meesten kwamen uit de streek tussen Antwerpen en Turnhout. Alleen al in oktober 1914 werden op De Utrecht niet minder dan 129 man in dienst genomen. Enkele gezinnen werden gehuisvest in leegstaande arbeiderswoningen. Zij werkten goed en kregen ook het volle loon uitbetaald.

Uit Rotterdam kwam ook een dienstplichtig soldaat. Het was aankomend kunstenaar Andreas Schotel die mee langs de grens moest patrouilleren. Uit Amsterdam kwam ook een echte kunstenaar naar Esbeek; zij het voor korte perioden. Het was Piet Mondriaen die bij zijn vriend Albert van den Briel, adjunct-houtvester op De Utrecht, in de oorlogsjaren 1914/1915 op bezoek kwam. Hij had Parijs noodgedwongen verlaten en tijdens zijn Esbeekse bezoek nam hij zijn intrek in de Beekse herberg 'de Valk' pal naast de kerk.

Belgische militairen, geïnterneerd in Nederland, waren massaal werkzaam op Landgoed De Utrecht

De militairen die aan de grens gelegerd waren veroorzaakten wel eens overlast. De wachtposten stookten grote vuren, waardoor op het landgoed het brandgevaar sterk werd vergroot. De soldaten gebruikten daarvoor veel hout, het meeste was waardeloze opslag van dennen en dunsel uit de oudste ontginningsbossen.

Het vergraven van de Esbeekse Loop

Tarwe en brandstof werden erg schaars. Steenkool- en bruinkoolaanvoer stagneerden. Daardoor werd hout erg duur. Een aantal Belgische vluchtelingen dat was gebleven op De Utrecht maakte een alternatieve brandstof. Zij verzamelden buntwortels, wasten, droogden en kamden deze en verwerkten ze tot matten. Deze matten waren goed te verstoken. Voor 12 cent per kg. werd dit ruwe product verkocht. In Tilburg werd in de fabrieken bij gebrek aan kolen enorm veel hout verstoekt: wel 12 wagons hout per dag gingen vanuit Esbeek naar de stad. De houthandel leefde

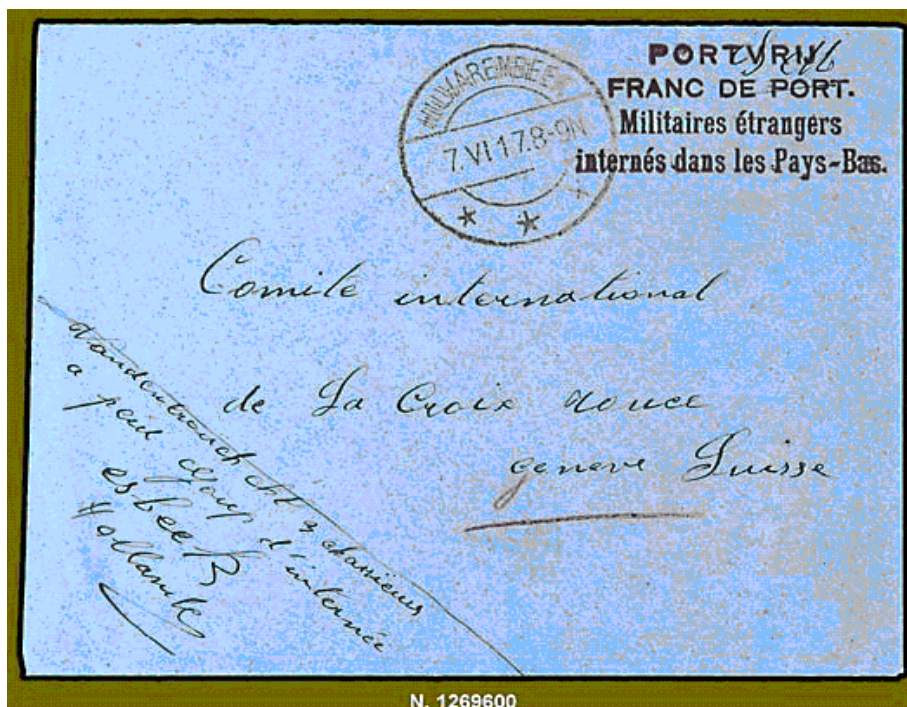
op. Volop werden gemeentebossen verkocht.

Terwijl rondom Menen en Passendale maandenlang om elke meter op leven en dood gevochten werd, verkocht de gemeente in 1916 het complete *Bloemstraatje* aan Van den Brandt voor f 34,-. Op 23 juni 1917 kwam de goedkeuring om de lindebomen voor de Esbeekse Roomboterfabriek te verkopen. Ze zouden gewogen kunnen worden op...de grote weegbrug die op het Beekse Marktveld gepland was. Maar dat ging plotseling mooi niet door. En terwijl de loopgraven bij de Kimmelberg langer, dieper en modderiger werden, diende J. Schellekens uit Esbeek het verzoek in om de beek achter het huis van Cornelis van Raak zijn loop te mogen verleggen. Een jaar later mocht 'de Beek' weer worden aangepakt: *door het afsnijden der vele bochten, die de waterloop maakt, deze veel rechter zou worden!*

De Nederlandse grenswacht op Tulder gedurende de Eerste Wereldoorlog

In de tijd dat de regen van granaten met gifgas het leven in de Westvlaamse modder definitief uitschakelde kwam de eerste puffende auto in Esbeek walmend om de hoek kijken en joeg de jeugd van de straat. De speelplaats in Esbeek werd met het oog op het gevaar van snelverkeer door tram en auto's vergroot. Hierdoor kwam wel de siertuin van het schoolhoofd te vervallen en werd het ijzeren hekwerk enkele meters verplaatst. Tot overmaat van ramp kwam er een schrijven van de Koninklijke Nederlandsche Automobiëclub om *wegruiming van belemmeringen voor het snelverkeer!* In de tijd dat de loopgraven achter de IJzer nog nauwelijks een meter opschoven, was de demobilisatie van het Nederlandse leger in volle gang. Om drankmisbruik tegen te gaan werd een verordening opgesteld.

Brief van geïnterneerde militair gestuurd vanuit Esbeek in 1917

Verbeteringen aan Esbeekse gevangenis

Tegen het eind van de oorlog nam de smokkel een hoge vlucht. Er werd een speciale pas ingevoerd voor het vervoer van alles wat eetbaar was voor mens en dier. Voor zo'n pas moest 75 cent worden betaald aan de rijksontvanger. Een van de Esbekenaren die van de hoed en de rand wist was Jan Wezenberg. In 1917 was hij vanuit Gelderland naar Esbeek gekomen omdat hij vanwege smokkelactiviteiten met zijn hele gezin over de waterlinie was gezet. Hij werd knecht bij 'Boerderij Hendrixen'. Bernard Hendrixen was enkele jaren eerder ook uit Gelderland naar het zuiden komen afzakken. Toen de oorlog was afgelopen en de grenswacht werd opgeheven lag de grens open voor iemand die al meer ervaring had. Hij verdiende in de smokkel het meest met *Sunlight-zeep*: f 2,50 per stuk was in die dagen een enorm bedrag!

Ook Esbekenaar Jaak Geerts vertelde dat vooral veel gesmokkeld werd in levensmiddelen. Hij zei tijdens een interview in 1986: "Tijdens die oorlog was de grens afgebakend met prikkeldraad. De Belgen waren erg nieuwsgierig naar het laatste nieuws. Men schoof een varkensbak onder de draad door en liet er kinderen onder door kruipen, zodat die geen stroom kregen". Tijdens de dagen van de demobilisatie moesten de cafés gesloten blijven. Een tweede verordening gold voor de Esbeekse jeugd. Op 10 maart 1917 schreef de gemeente voor: *het is voor kinderen beneden 14 jaar verboden op de openbare weg of op een voor het publiek toegankelijke plaats tabak te roken of bij te hebben*. Overtreding werd gestraft met een hechtenis van ten hoogste zes dagen en een geldboete van f 25,-! Op 17 november 1917 werden alvast de nodige verbeteringen aangebracht in het gevangenis-huisje te Esbeek. Kosten: f 198,-. De vrede zou zo bewaard kunnen worden. Volgens oud-Esbekenaar Jo van Rijswijk, alias Jo Post, heeft slechts één figuur de gevangenis enkele dagen echt van binnen mogen aanschouwen. Het was een zekere Nol die werkzaam was aan het dak van de kerk.

Op 11 november 1918 werd de vrede in Europa getekend: de alom beruchte elektrische draadversperring tussen Poppel en Esbeek werd doorgesneden, de wederopbouw en vernieuwing kon beginnen. Dat vond meester Lauwers uit Esbeek een week later ook toen hij een verzoek deed om alhier een landbouw-cursus te mogen geven aan de jonge boeren die de toekomst nog enkele jaren zonnig tegemoet zouden zien. De grote crisis zou immers spoedig volgen.